Gaziantep University Journal of Social Sciences (http://jss.gantep.edu.tr)
2016 15(3):949-970 E-ISSN: 2149-5459 P-ISSN: 1303-0094

Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar*

The Notes on Anatolian Principalities History

Köprülüzade Mehmet Fuad

Çeviren:
Samet ALIÇ[1]
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Türk-İslam tarihinin belki en meçhul sahalarından biri olan Anadolu Tavâif-i Mülûk'üne ait tetkikat, on altı seneden beri oldukça genişlemiştir; tarih-i menâbin ve bilhassa sikkelerin ve kitabelerin kısmen vakfiyelerin mütemadi tetkiki sayesinde milli tarihimizin bu devrini her gün daha vâzıh bir şekilde bize gösteren Tevhit Bey, Miralay Ali Bey gibi pek mahdud âlimlerimiz arasında, Halil Ethem Bey'i ilk safta zikretmeye mecburuz. Tarih Encümeni Mecmuası'nda Anadolu Türk epigrafyası hakkında çok kıymetli makaleler ve ayrıca Kayseri şehri gibi müstakil eserler neşrederek Tavâif-i Mülûk hususunda malumatı ehemmiyetli bir derecede ilerleten müzeler müdürü Fazlı, bu hacmen küçük eseriyle, ilim âlemine, epey zamandan beri muhtaç olduğu pek kıymetli bir rehber vermiş oluyor. Müellif, kendi müteaddid monografilerinden başka Tavâif-i Mülûk hakkında bugüne kadar yapılmış bütün tetkikatın neticelerini büyük bir salâhiyet ve vuzuhle toplamış, bundan böyle bu saha üzerinde çalışacak olanlar için sağlam bir zemin hazırlamıştır. Lane Poole'nin kitabında, sonra Galip Ethem Bey'in ve Tevhit Bey'in meskûkât kataloglarında mevcut malumatla bu küçük risale muhteviyatını karşılaştıracak olursak, Türk ilminin şu son on beş on altı

---

* M. Fuad Köprülü, Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar, Türkiyat Mecmuası c.2 , s.1928, ss.1-32.
Halil Ethem: Garbi Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri (Lane Poole'nin Düvel-i İslamîye namındaki İngilizce eserinin Türkçe tercümesine ilâve edilerek -Osmanlılar bahsi hariç olmak üzere- ayrıca tab edilmiştir; umûmî tabda s269-319) 51 sahife, Millî Matbaa 1926 Türkiyat Mecmuası -1
Ç.N.: Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar isimli makale Fuad Köprülü tarafından yazılmış ve 1928 yılında Türkiyat Mecmuası 2. ciltte yayınlanmıştır. Beylikler dönemi, ortaçağda Anadolu tarihinin en meçhul sahalarından biridir. Bu dönem ile ilgili önemli bir konuma sahip olan bu çalışma daha önce Latin harflere çevrilmemiştir. Kanaatimizce bu durum önemli bir eksikliktir. Fuad Köprülü bu makalesinde Karesioğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Tekeoğulları, Hamitoğulları, Denizli Beyleri veya İnançoğulları ve Karamanoğulları beylikleri üzerinde durmuştur. Fuad Köprülü bu makaleyi oluştururken özellikle İbni Bibi, Aksarayî, Şikarî, Eflakî, Müneccimbaşı, Heyd, Aşıkpaşazade, Kramers, Reşideddin gibi çok önemli kaynaklardan yararlanmıştır. Kullanılan kaynaklar arasında sık sık karşılaştırma yapılmıştır.

[1] Arş. Gör. KSÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sametalic@hotmail.com.tr

sene zarfında Anadolu Tavâif-i Mülûk'ü devri tetkikatını ne kadar bariz bir şekilde ilerletmiş olduğunu çok derin bir memnuniyet ve pek haklı bir iftihar ile görebiliriz.

Bu sözlerimizden Anadolu Beylikleri tarihinin artık layıkıyla tenvir ve izah edilmiş olduğu neticesini çıkarmamak lazım geldiğini -zâid olsa bile- tekrar edelim. On altı seneden beri yapılan tetkikler ve elde edilen neticeler -eskisine nazaran- çok büyük ve memnuniyet-i bahs olmakla beraber, bundan sonra yürünecek yol henüz çok uzun ve çok zahmetlidir. Henüz toplanmamış birçok kitabeler, tetkik edilmemiş bir yığın eserler ve vakfiyeler vardır; Anadolu Selçukîlerine ve Tavâif-i Mülûk devrine ait Mufassal İbn Bibi Tarihi, Aksarayî Tezkiresi, Bezm-u Rezm, Selçukname Tercümesi gibi pek mahdud ve çok mühim menbalar bile henüz gayri matbûdur. Kezalik bu devirlere ait matbu ve gayri matbu Arap ve Acem ve Hıristiyan menâbi-i tarihiyyesinden kâfi derecede istifade edildiği asla iddia olunamayacağı gibi, bu asırlardan kalan lisanı ve edebî Türk metinlerinden de ancak birkaç tanesi tab edilmiş, diğerleri hakkında hatta en basit bir fihrist bile neşredilmemiştir. İnşay-ı tarihi için zaruri olan bu gibi malzemenin fakd-ı anından dolayıdır ki, bu karanlık devirler hakkında henüz Türkî mahiyette monografilere bile tesadüf edemiyoruz. Mamafih, bütün bu mütâlaalara terdifen, Halil Ethem Bey'in bu risalesi tam zamanında çıkmış addettiğimizi de saklamayacağız. Bundan böyle Anadolu Tavâif-i Mülûk'ü tarihinin dinî, edebî, lisanî, siyasi herhangi bir şubesiyle uğraşmak isteyenler, bu eser sayesinde, bugüne kadar elde edilen mühim neticelerden derhal haberdar olacaklar ve birçok lüzumsuz zahmetlerden kurtulacaklardır. Milli tarihiyle alakadar olan ve ona imkân mertebesinde hizmet etmek isteyen her Anadolu genci, her muallim, her müdekkik, bu hacmen küçük risaleyi yanından ayırmamak, daima ona müracaat etmek mecburiyetindedir.

İmkân mertebesinde coğrafî bir usule etbâ edilerek tertip olunan bu risalede sırasıyla şu beyliklerden bahis olunuyor: Pervaneoğulları, Sahibataoğulları, Karesi, Saruhan, Aydın, İzmir, Menteşe, Teke, Eşref, Hamit, Germiyanoğulları, Denizli Beyliği, Karaman, Candar, Zulkadir, Ramazanoğulları. İki sayfalık küçük bir mukaddimeyi müteakip, muhtasar bir surette bu emaretlerin siyasî hayatları, beylerin silsilenâmeleri ve başlıca me'hazlar gösteriliyor; yani Lane Poole'nin takip ettiği usule riayet olunuyor. Bize verdiği bu pek kıymetli rehberden dolayı muhterem müellifi hararetle tebrik ederken, bu vesile ile bazı küçük noktalar hakkındaki mütâlaalarımızın ilavesini müstakbel tetkikat için büsbütün fâideden halli görmüyoruz.

S 275 - Karesioğulları. Bunlara ait zikredilen menbalar sırasında Mösyö Kramers'in İslam Ansiklopedisindeki -esas itibariyle Mordmann'ın tetkiki, Ahmet Tevhid Bey'in Tetebbunâmesi ve Necip Asım-Arif Beylerin tarihine istinat eden- makalesi ile İsmail Hakkı Bey'in (Karesi Vilayeti Tarihçesi, İstanbul, Hasan Tabiat Matbası, 1341) adlı kitabı unutulmuştur. Hâlbuki bu son eserde Karesioğulları'na ait epey toplu malumat vardır.

Biz burada, yalnız etnoloji itibarıyla şayan-ı dikkat bir nokta üzerinde biraz ısrar etmek isteriz: İsmail Hakkı Bey; Karesi'nin, Kara İsa'dan muhaffef olamayacağını söyleyerek Balıkesir'de çıkan Rezm gazetesinin 1339 Temmuz tarihli bir makalesini hülasa ediyor. Hacı Bektaşî Veli vilayetnâmesine istinat eden o makaleye göre, Moğol İstilası'nda Orta Anadolu'da Kırşehir'de ve bilhassa Suluca Öyük'te oturan Çepni taifesi, beyleri Kara İzi ile Aydın iline göçmüşler; Karesi adı bu Kara İzi'den muhaffef imiş (s82 ve 86). Filhakika Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nde, Hacı Bektaş'ın vürudu sırasında Suluca Karaöyük civarında Çepni kabilesinin bulunduğu ve Yunus Mukrî adlı birileri olduğu zikredilir. Lakin buna ait ne başka bir tafsilat ne de Moğol istilası üzerine Aydın taraflarına muhaceret hikâyesi mevcuttur. Öyle anlaşılıyor ki bu makaleyi yazan zat, bizim Anadolu'da İslamiyet unvanlı birinci makalemizdeki (Edebiyat Fakültesi Mecmuası, sene 2, sayı 4, Eylül 1328, s308) malumatı almış ve onu kendi tasvirine göre terkip etmiştir. Biz orada demiştik ki: Bize göre Simavnalı Bedreddin kıyamında Dobruca'da mevcudiyetini gördüğümüz batınîü'l-mezhep Türkler, 662'de Sarı Saltık maiyetinde oraya giden ve Karesioğlu İsa Bey zamanında kısmen Anadolu'ya dönen Baba İshak taraftarlarının bekâyâsı olduğu gibi, Aydın ilinde Bayezit Paşa ile harp eden Ateş'in ve mutaassıb Türkmenler de muahharan Aydın iline mücerret etmiş Babaî Türkmenlerinin hafidleridir. Kezalik bugünkü Tahtacılar, Çepniler, daha doğrusu bütün Anadolu Kızılbaşları da bunlardan -yani bu eski Babaî bakiyelerinden- ibarettir. Aynı makalede Çepniler hakkında biraz izahat verilmiş olduğu gibi, muahharan Türkiyat Mecmuası'nın ilk sayısında da Anadolu'daki Çepniler hakkında daha etraflı malumat neşredilmiştir (Oğuz Etnolojisine Aid Tarihi Notlar, s 206-209). İşte İsmail Hakkı Bey'in kitabında Çepniler'e ait verilen malumatın bu suretle tashih edilmesi ve Karesi emaretinin Çepni Aşireti reisi Kara İzi tarafından tesis edildiği tarzındaki hayali ve uydurma rivayetlere yer verilmemesi icap ederdi. Biz o makalemizde sadece bugünkü Balıkesir ve İzmir Çepnileri'nin İsa Bey zamanında Ece Halil kumandasında dönen Babaî Türkmenlerinin ahfadı olduğunu söylemiştik. Bir de Mordmann Bizans menbalarına istinaden, Karesi Beyliği'nin, Osmanlı müverrihlerinin gösterdiklerinden biraz fazla imtidad ettiğini ve bu aileye mensup bir Süleyman'ın 1343 miladide henüz mevcudiyetini söyleyerek, ancak 1345 senesine doğru Karesi'nin Osmanlı Mülûküne edhal edildiğini iddia eder ki, Halil Ethem Bey her nedense bundan bahsetmemektedir.

S 279 – Aydınoğulları. Bunlar hakkında Eflakî Menakıbı'nda çok şayan-ı dikkat bazı malumata tesadüf edilmektedir ki bu malumat, bu emaret hakkında bilinen şeyleri hemen tamamen değiştirecek bir mahiyettedir:[1] Çelebi Emir Gazi bin Sultan Veled (velâdeti 670-meşihatı 712- vefatı 719) ibtida Birgi şehrine gittiği zaman Mübarizeddin Mehmet Bey Veled Aydın henüz o havâliyi tamamıyla yed-i zabtına geçirmemiştir; maiyetinde bir miktarı süvari ve bir miktarı piyade olmak üzere küçük bir kuvvet vardı ve kendisi de Germiyan Bey Alişiroğlunun subaşılarındandı. Bir akşam Çelebi'yi ziyaret ederek manevi bir himmette bulunmasını niyaz etti. Çelebi ona çomağını vererek bununla düşmanlarını tedmir

[1] Bu dipnotta Mehmet Fuat Köprülü Darü'l-Fünûn yazmaları, 858, varak 193 a'dan alıntı yapmıştır.

etmesini ve cenâb-ı Hakkın ona ve ailesine zaferler ve memleketler vereceğini söyledi. Mehmet Bey de çomağı başına koyarak kendi nefsini onunla ve din düşmanlarını da kendi çomağıyla kahredeceği cevabını verdi. Hakikaten bu tebşirat teyit etti. Onun bütün çocukları derviş ve gazi oldular. Sultan Veled de Mehmet Bey'e fevkalâde iltifat ederek, onu "bizim subaşımız" diye zikrediliyor, Sultanü'l-guzat lakabını veriyor Moğol ve Türk emirlerinin yanında daima onu meth ediyordu.[1] Mehmet Bey dahi ona her sene hediyeler gönderirdi (Clement Huart-Eflakî Tercümesi, c.2, s391-392). Aydınoğulları ve umumiyetle Anadolu tarihi hakkında çok eski ve kıymetli bir tarihi menba olan ve bu sülalenin Mevlevîlerle samimi münasebeti dolayısıyla malumatının ve vüsukundan şüphe edilemeyen Eflakî Dede'nin bu fıkrası, bu emaretin mebâdîyesi hakkındaki malumatımızı kâmilen değiştirmektedir:

Evvela: Bu emaretin müessesesi, Müneccimbaşı'nın mübhem bir surette söylediği gibi Emirü's-sevahil Aydın Bey değil, ibtida Germiyanoğlu Yakup Bey'e tâbi bir subaşı olan Mübarizeddin Mehmet Bey'dir. Mehmet Bey zan olunacağı gibi 734 senesinde değil, Sultan Veled'in sene-i vefatı olan 712'den evvel bu emareti tesis etmiştir. Tevhid Bey, Aydınoğuları hakkındaki makalesinde Evliya Çelebi'den naklen Birgi'deki eski câmiyle câminin sağ yan kapısı önündeki türbenin kitabelerini naklediyor. Birinci kitabe 707 tarihli olup "Fetahü'l-mabet binasrullah fi ayam devletü'l-emirü'l-kebirü'l-gazi fi sebibillah tala Mehmet bin Aydın", ikinci kitabe ise 734 tarihli olup yine "Emir Kebirü'l-alamü'l-cahidü'l-merabat ebu'l-hayratü's-sultanü'l-guzat mübarizü'd-devle ve'd-din Mehmet Şah bin Aydın" namınadır. Tevhit Bey, Evliya Çelebi'nin bu pek doğru malumatını, hiçbir sebebe istinat etmeksizin -sırf Müneccimbaşı'nın rivayetiyle telif için- tashih ederek her iki kitabenin de Aydın Şah bin Mehmet namında olması lazım geleceğini söylemektedir. Hâlbuki Eflakî'nin ifadesiyle bu kitabeler pek güzel tetâbuk etmekte ve hatta birbirini itmam ve ikmal eylemektedir. İkinci kitabede Mehmet Bey'e verilen Mübarizü'd-devle ve'd-din lakabıyla Eflakî'deki Mübarizü'd-din" lakabının tetâbuku da pek sarihtir. Anlaşılıyor ki Mehmet Bey daha 707'de emr-i kebir ve gazi lakaplarını alarak kendisini "müesses-i devlet" addetmiş, muahharan nüfuz ve kuvveti arttıkdan sonra "Sultanü'l-guzat, mübarizü'd-devle ve'd-din" gibi daha yüksek unvanlar istimalinde tereddüt etmemiştir; 707'deki mütevâziane lakablar kendilerinden daha pek yeni ayrıldığı Germiyanları tahrik etmemek maksadına atfolunabilir.[2]Herhalde bu emaretin tesisini 707'den biraz daha evvele ircâ etmek lazımsa da, şimdilik bunun katiyetle tesbiti imkânsızdır. İbn Batuta'nın Mehmet Bey'in verâ takvası hakkındaki ifadeleri de Eflakî'yi teyit

---

[1] Bu dipnotta Mehmet Fuat Köprülü Darü'l-Fünûn yazmaları, 858, varak 193 a'dan alıntı yapmıştır.

[2] Yine Eflakî Menakıbı'ndaki bir fıkra bize Aydınoğlu'nun yani Mübarizüddin Mehmet Bey'in damadı Emir Sadeddin Mübarik Kabız'ın Germiyan ordusu subaşısı olduğunu göstermektedir ki, bu da bu emaretin Germiyanlılardan ayrılmak suretiyle teşkil ettiğini ve mebâdîde, bu ailenin onlarla pek sık rabıtaları olduğunu anlatır (Huvart Tercümesi c2, s 289). Bu rabıtaya nazaran, Germiyanoğlu İkinci Yakup Bey'in ana cihetinden büyük babası olan Umur Bey'in (Halil Ethem, Garbi Anadolu'da Selçukilerin Varisleri, s 25(dahi Aydınoğlu meşhur Umur Bey olduğunu kuvvetle tahmin edebiliriz.

etmektedir. Kezalik Mesalikü'l-Ebsar'da ve ondan naklen Subhu'l-Aşa'da da Birgi -tıpkı Eflakî'de olduğu gibi- Mehmet bin Aydın Bey'in memleketi olarak gösterilir.

Eflakî menakıbında Bahaeddin Umur Paşa hakkında da biraz malumat vardır[1]: Umur Paşa deniz cenklerinde müşkil bir mevkiye düştüğü zaman dalgalar üzerinde Mevlana Celaladdin Rumî'nin yürüdüğünü ve kendi gemisini tutup felaketten kurtardığını görürmüş. Birçok defalar kâfirlerle harp esnasında Emir Gazi Çelebi'nin meydana çıkıp onları mağlup ettiğini müşahide etmiş. Bu suretle şehadetine kadar tam ve kâmil bir imanla mücadelâttan geri durmamış (Huvart Tercümesi c2 s392-393). İbn Batuta, Mehmet Bey'in Umur, Hızır, Süleyman adlı üç çocuğu olup bunlardan Süleyman'ın Menteşeoğlu Orhan'ın damadı olduğunu ve hatta ziyareti esnasında kayınpederi nezdine firar etmiş bulunduğunu söyler ve Hızır'ın Ayasluğ'da Umur'un da İzmir'de hükümran bulunduklarını ve kendilerini oralarda ziyaret ettiğini anlatır (Şerif Paşa Tercümesi, c.1, s.330-337). İşte İbn Batuta'nın malumatıyla Kantakuzen'in Mehmet'in çocukları hakkındaki ifadesi birbiriyle tamamen tetâbuk ettiğinden İsa Bey'i Halil Ethem Bey'in kabul ettiği vechle Umur'un kardeşi değil Tevhit Bey'in ve Necip-Asım Mehmet Arif Bey'lerin ifadeleri vechle oğlu olarak kabul etmek galiba daha doğru olacaktır. Filhakika Tevhit Bey, Meskûkât-i Kadime-i İslâmiye Kataloğu'nda Ayasluğ'daki İsa Bey Câmi kitabesine göre onu -Müneccimbaşı'nın da kabulü vechle- Mehmet Bey'in oğlu olarak göstermişse de (s374) muahharan Tarih Encümeni Mecmuası'nda neşrettiği monografyada bu eski nokta-ı nazarından vazgeçerek Umur Bey'in oğlu olarak kaydetmiştir (Cüz 10, 1327, s623). Umur Bey'in mütemadi mücadelelerle geçen dağdağalı hayatında bile ilim ve edebiyatı himaye ettiği, Kul Mesud isminde bir Türk müellifine Kelilie ve Dimne'yi tercüme ettirmesiyle sabittir.[2]

---

[1] Eflakî Umur Bey hakkında aynen şu sıfatları kullanır: Melik'ül-ümerâ kudvet'ül-abdal hamza-i sâni gazi rabbani Bahaeddin Umur Paşa (aynı nüsha varak 183a)

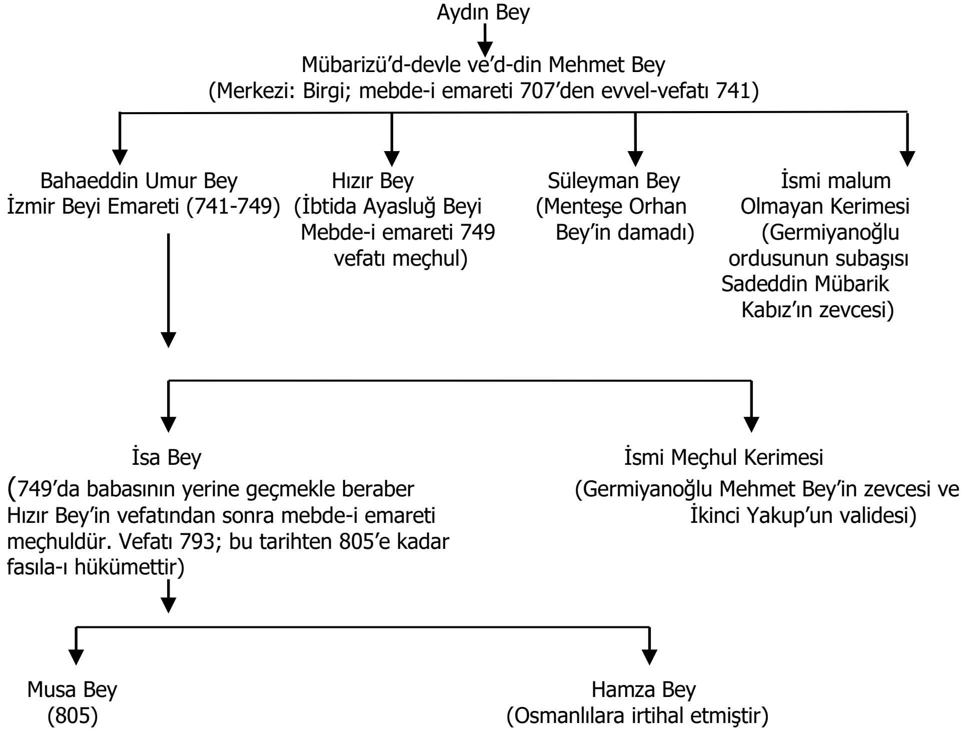
[2] Bu tercümenin bir nüshası Laleli Kütüphanesi'nde 1897 numarada mukayyettir ki Doktor Mordmann ahiren neşrettiği Süheyl-ü Nevbahar mukaddimesinde bundan bahsetmiştir (s 11). Hâlbuki bunun diğer bir nüshası da Bodleian Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ki ibtida Ate (?) (l'enyeB ıcnıtlA (٩ أتا-minel Müsteşrikler Kongresi'nde bu nüshanın mevcudiyetini meydana çıkarmıştı (tefsilat için: Brockelmann, İslam Ansiklopedisi Kelile ve Dimne maddesinde). Tercümedeki şu küçük fıkra bu eserin henüz Mehmet Bey'in sağlığında ve Umur Bey'in daha genç iken yazıldığını göstermekte olduğu gibi burada ona verilen Paşa lakabı da manidardır: Ondan sonra hüdâvendigâr ve hüdâvendigârzade-i Cihan Hüseyin Nesip zamanü'l-müveyyid mine'r-rahman civan civan baht-ı paşa-ı Kamuran Umur bin Mehmet bin Aydınoğlu Allahu şanehu işaretiyle bin daif-i nahif-i duac-ı Kul Mesud tat-ı dilinden Türkçeye döndürdüm tenkir-i tevkik birle tamam eyledim ve Allah-u alem bi'l-sevab. Yine diğer bir yerinde Umur Paşa da "Adl-u siyaset, kerem-u şefket, ihsan-u mürüvvet" müctemi olduğunu söyleyerek ona ayrıca bir kaside de yazar ki bütün bunlar bir taraftan eserin zaman tercümesi diğer taraftan Umur Bey'in daha henüz genç iken bilfaal memleket idaresinde bulunduğunu anlatır. Kelile ve Dimne mütercimi Kul Mesud ile Süheyl-ü Nevbahar nazımı Mesud'un büsbütün başka şahsiyetler olduğunu bu iki eserin zaman tahrir arasındaki senelerin çokluğunu da göstermektedir. Tabip Hacı Paşa'nın Şifaü'l-Eskam ve Devaü'l-Alam namıyla 782'de Ayasluğ'da telif ettiği Arapça eserde Aydınoğlu İsa bin Mehmet Bey namınadır (Keşfü'z-Zünun, Bulak tabı, c1, s497; müellif yazıyla nüshası enderunda Ahmet Sales Kütüphanesi'nde: Osman Şevki, Türk Tababeti Tarihi, s156. -Şakayık-ı Numaniye Tercümesinde (c1, s74) bunun Aydınoğlu Mehmet Bey namında telif edildiği

Aydınoğullarından bahseden sâir müellifleri gibi Halil Ethem Bey de Hızır Bey'den hiç bahsetmiyor ve hükümdarlar sırasında onu göstermiyor. Hâlbuki daha babasının hayatında Ayasluğ' da hükümet süren ve kardeşiyle müşterikan vasî-a mikyasda hareket-i bahriyede bulunan Hızır Bey, büyük kardeşi olduğu tahmin edilebilen Umur'un şehadetinden sonra, bu ailenin en müsin ve şüphesiz en kuvvetli rüknü idi. Ona tabi olan Altolugo yani Efes: Ayasluğ şehri birinci sınıf bir ticaret yeri olmamakla beraber, İzmir'den çok daha işlek bir ihracat ve ithalat merkezi olduğu cihetle Hızır Bey kâfi bir vâridat getiriyordu. Duçar oldukları büyük bahrî mağlubiyetlerden ve kardeşinin şehadetinden sonra, Hızır Bey kendilerine karşı hareket eden Mukaddes İttifak Reisi sıfatıyla Papa'ya bir sefâret heyeti göndererek sulh istedi: Yalnız kendisinin değil kardeşinin gemilerini de tatil-i faaliyeti sevk ve hatta Papa isterse imha edeceğini, korsanlığa muavenet şöyle dursun, Türk topraklarındaki Hıristiyanların ve Hıristiyan gemileriyle giden Türklerin can ve malını da tekfil eyleyeceğini vaat ediyordu. Hıristiyanların hakkında bazı kapitülasyonları, sonra kendisine ait iskelelerin gümrük varidatı nısfının müttefiklere verilmesi gibi çok ağır şartları ihtiva eden bu (18 Ağustos 1318) tarihli muahede, nihayet Papa tarafından kabul ve tasdik edildi (Heyd, Kurun-u Vustada Şark Ticareti Tarihi, c 2 s 543). Burada Aydınoğullarının Hıristiyan devletlerle münasebet-i siyasîye ve iktisadiyesi hakkında uzun tafsilata girişecek değiliz; yalnız bu izahatın bile Hızır'ı Umur'dan sonra bu emaretin hükümdarı saymaya kâfi bir delil olduğu kanaatindeyiz kardeşinin vefatıyla oğlu İsa Bey'e intikal eden kuvay-ı bahriyeye de şâmil böyle resmî bir muahede-i akd etmesi bunu kemal-i katiyetle gösterebilir. Babasının yerine geçen İsa Bey amcasını devletin asıl büyük reisi addetmeseydi; şüphesiz, bu kadar ağır şeraiti havi bir muahedeyi kabul etmeyecekti. Herhalde İsa Bey ancak Hızır'ın vefatından sonra bu emaretin en büyük uzv-u mevkiini kazanmış olacaktır.[1] Bütün bu izahattan sonra, Aydınoğulları silsilenâmesinin ilk kısmını -Halil Bey'in kitabındaki silsileyi teaddîlen- şimdilik şu şekle koymak mecburiyetindeyiz:

---

kezalik Osman Şevki Bey'in kitabında da Müntehab-ı Şifa'nın Şifaü'l-Eskam'dan hülasaten Mehmet Bey namında Türkçe yazıldığı ve Hacı Paşa'nın Aydınoğlu Mehmet Bey'in teşvikiyle Birgi'ye azimetiyle telifat ve tedrisata başladığı yazılıyorsa da pek kolaylıkla anlaşılıyor ki yanlıştır. Bu Mehmet Bey'in değil onun oğlu İsa Bey'dir.). Kezalik 780'de vefatından Şeyh Şehabeddin Sivasî'ndeki mürşidi olan Zeyneddin Hafi halifelerinden Şeyh Mehmet'le birlikte Ayasluğ'a giderek Aydınoğlundan hürmet ve riayet gördüğünü ve orada tavattun ettiğini biliyoruz (Şakayık Tercümesi, c1, s55)

[1] Halil Ethem Bey'in risalesinin metininde İsa Bey'in vefatını (792-1390) senesinde gösterdiği halde onu takip eden sayfadaki silsilenamede bi'l-etsarih (793-1391) tarihini kabul ediyor ki bu tehâlüfün sebebini anlamadık. Bu herhalde bir zehl eseri olmalıdır.

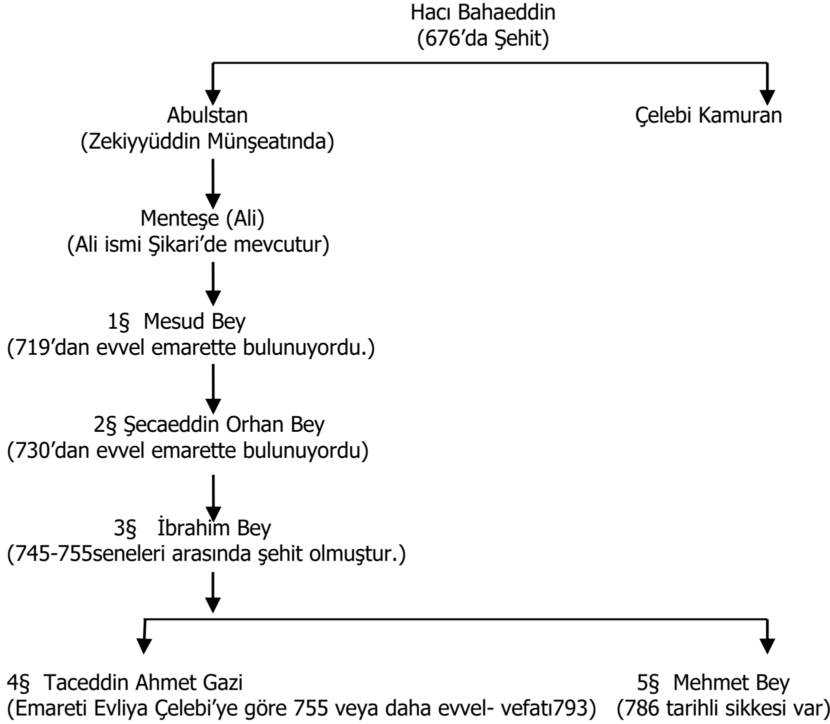
S 283 – Menteşeoğulları. Bunlar hakkındaki kısımda, bazı kitabelere nazaran bu sülalenin ilk hükümdarlarından olması lazım gelen Mesud ve Abulstan* isimleri hakkında hiç malumat olmadığı söylenmektedir. Filhakika bu ailenin menşei meselesi henüz layıkıyla halledilememiştir. Bunların cedd-i ekberleri addedilen Bahaeddin'in Cimri Hadisesi diye maruf vaka esnasında Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından şehit edilen Melikü's-sevahil Hacı Bahaeddin olduğu kabul edilirse ki Ahmet Tevhid Bey'in bu noktay-ı nazarını Halil Ethem Bey de kabul etmiştir. Bu takdirde, onun Çelebi Kamuran adlı bir oğlu olduğunu Sadr-ı mutabbab lakabıyla meşhur Zekiyyüddin Ebubekir Kanuni'nin münşeatında mevcut bir taziyetnâmeden anlıyoruz. Bahaeddin'e doğrudan doğruya intisabı olan Zekiyüddin'in bu hadise münasebetiyle yalnız Çelebi Kamuran'a taziyetnâme yazması ve onun başka çocuklarından hiç bahsetmemesi, oldukça şayan-ı dikkattir. Buna nazaran bu iki Bahaeddin'in iki ayrı şahıs olması ihtimali de kolayca reddedilemez.

Bizanslıların bize bildirdikleri en eski Menteşe hükümdarı, ilk Paleologlar zamanında eski Aydın Trallers'i zapt ve tahrip eden Salpakis adlı beydir. Rum telaffuzuna uydurulmuş olan bu garip isimde Abulstan'ın bir şekl-i muharrefini

* Farklı kaynaklarda çeşitli şekillerde okunan bu kelime, Fuat Köprülü tarafından bu makalede imlirev ednilkeş ﻟﻦ ﺗ ﺳﺪ ﻟ ﺍﺑ lştir. Osmanlıca gramer gereği bu kelime Abulstan-Eblustan-Eblistan-Ablistan vb. şekillerde okunabilir. Bazı kaynaklarda Elbistan şeklinde de okunduğu görülmektedir.

bulmak acaba kabil midir? Bu hususta Sarih bir şey söyleyemiyoruz. Bunlara ait eski kitabelerde Mesud'un babası ekseriya Abulstan olarak gösterildiği halde, yalnız bir kitabede Mesud'un babası Menteşe ve onun babası Abulstan olarak tasrih ediliyor ki, Tevhit Bey bunun bir eser-i sehv olduğunu ve Mesud ile Menteşe'nin bir şahsın iki ismi olacağı kanaatindedir (Tarih Encümeni Mecmuası 18, 1328, s1156). Hâlbuki Eflakî Menakıbı'nda Emir Gazi Çelebi'nin Veled-i Menteşe Mesud Bey nezdine giderek keramet gösterdiği ve bunun üzerine gerek onun gerek sevgili oğlu Şecaeddin Orhan Bey'in ve birçok rical ve ahalinin ona intisab ettiği yazılıdır (Huvart tercümesi c2, s316). Mesud'un Veled-i Menteşe olduğunu gösteren bu kayda nazaran, Ahmet Tevhit Bey'in tarz-ı tevili bertaraf edilmek ve kitabedeki Mesud bin Menteşe bin Abulstan kaydının sıhhati kabul olunmak zaruridir. Çelebi Arif'in bu seyahati herhalde 719'dan evvel olacağı cihetle, Mesud Bey'in zaman-ı hükümeti de takribi olarak meydana çıkmaktadır. İbn-i Batuta'nın Milas'ta görüştüğü ve oraya iki mil mesafede kâin Becin: Barcın şehrinde sarayı olduğunu söylediği (Şerif Paşa tercümesi, c 1, s 322) Şecaeddin Orhan Bey'in namı Milas'ta 730 tarihli bir kitabede "El-emirü'l-kebir Şecâü'd-devle ve'd-din Orhan Bey" şeklinde görmekteyiz. Eflakî ve İbn-i Batuta ile bu kitabedeki unvanların tevâfuku şayan-ı dikkattir. İbn-i Batuta Muğla'da Orhan'ın oğlu İbrahim Bey'le de görüşmüştür ki bundan daha babasının hayatında -Anadolu Beylerinde mûtad olduğu vechle- orada hükümet eylediği ve -Milas'daki Ulu Câmi kitabesine nazaran- bilemediğimiz bir tarihte şehiden irtihal ettiği anlaşılıyor. Eski Milet harabesi üzerinde yükselen Balat: Palatia gibi mühim bir ithalat ve ihracat merkezine ve hemen bütün eski Karya kıtasına malik olan Menteşe Beyleri'nin Venediklilerle münesabat-ı siyasîye ve iktisadiyesi hakkında Heyd'in meşhur eserinde kıymetli malumat vardır (Kurun-u Vustada Şark Ticareti Tarihi, c2, s535, 544 ve müteakip). Hicri sekizinci asrın ikinci nısfından itibaren yani Aydınoğullarının inhitatından sonra bunların kuvvetlendikleri, miladi 1350'de Balat'ta İzmir'e karşı bir taarruz hazırlığında bulunmaları münasebetiyle Venediklilerin telaşından ve Ahmet Gazi Kitabeleri'ndeki mağrurane unvanlarından anlaşılıyor. Menteşe Beyleri'nin millî lisanlarına da ehemmiyet verdiklerini, bunlardan Mehmet Bey'in Mahmud ibni Mehmet Albarcinî*'ye Farisîden tercüme ettirdiği Bazname'den anlıyoruz ki, Milan'daki Ambrosiana Kütüphanesi'nde yegâne nüshası bulunan bu eseri Hammer 1840'da Almanca tercümesiyle beraber neşretmiştir.

* Metinde "البرجيني" şeklinde verilen bu kelime tarafımızdan yukarıdaki şekliyle okunabilmiştir.

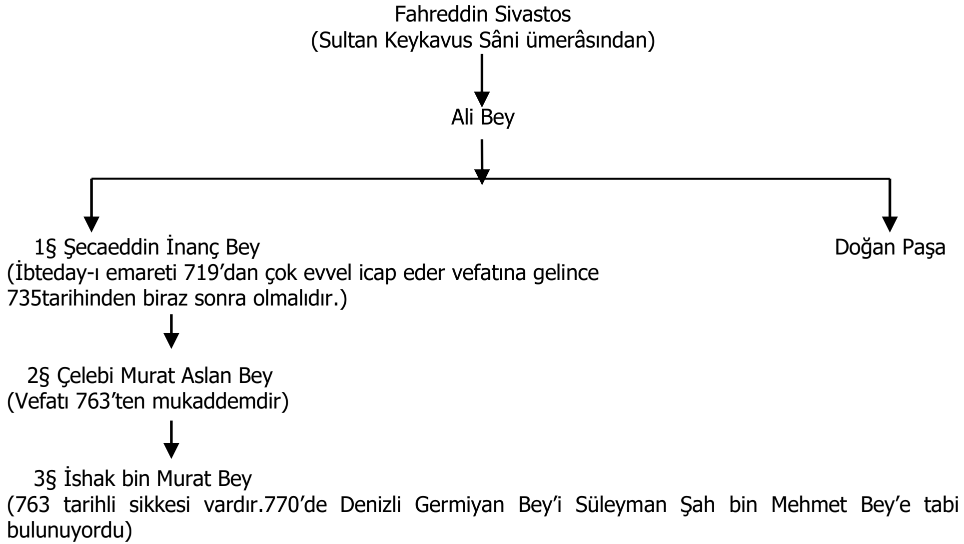

S 286 - Tekeoğulları. Bunlardan bahis olunurken, bunların Harezm ve Serahs civarında meskûn bir Türkmen aşiretinin şubesi oldukları söyleniyor. Ben de tamamıyla bu kanaatteyim. Anadolu tarihinin tenviri için mutlaka etnolojik hususiyetlerde nazar-ı itibara alınmak zaruridir. Türkiyat mecmuasının ilk cildinde "Oğuzlar Etnolojisine Dair Tarihî Notlar" namıyla neşre başladığı tecrübe, sırf bu maksatla yazılmıştır.

S 289 - Hamitoğulları. Bunlara ait, 1330 sene-i maliyesine mahsus olmak üzere bir aralık yazılıp her nedense ikmal ve neşrolunamayan Konya Vilayeti Salnamesi'nde çok mühim bir kitabe vardır. Eğirdir kasabasında Hamidoğullarından Dündar Bey tarafından dâirenmâdar cesim taşlardan suret-i metine de yapılmış ve nakş-ı hançeri ile müzeyyen bir medrese varmış ve bu medresenin havlusuna nazır ve bir kemer üstündeki taşta şu kitabe okunuyormuş: Emrü'l-emirü'l -kebirü's-sefehlaü'l- (esfehsalar) muayyidü'l-muzafferü'l-hasibü'n-nesib muharerü'l-etraf melükü'l-ümerâü'l-eazam felekü'd-devlet ve'd-din amilü'l-İslam ve'l-müslimin dindaz bin İlyas bin el-Hamit eazallahü ensarehu ve daefa iktidarehu bi-vaz'zi hazihi'l-medinetü'l-mübarekehu ve eşare bi imaretiha fi seneti ihta ve seba mia dame beyza-u malikiha mamuran. Bu medrese karşısında Dündar Bey'in biraderi Hızır Bey tarafından bina edilmiş bir câmi, ve her iki bina arasında vak' iki metre arzında bir kemer üzerinde bir minare varmış ki, bu kemerin altından suhuletle mürur ve ubur mümkün imiş (s 594). Başdan başa tertib-i suhuller ile mâlâmal olan bu eserdeki

bu kitabenin ne kadar doğru olduğu muhtac-ı teemmül ise de, herhalde 801 tarihi ve bilhassa Felekü'devle ve'd-din Dündar bin İlyas bin Hamit kaydı şayan-ı dikkattir. 801 tarihinde Dündar Bey'in berhayat olduğu meselesi, elde mevcut vesaik ile asla taarruz etmeyeceği gibi, Hamit Bey'in oğlu değil torunu olduğu pek alâ kabul olunabilir. Hususi kütüphanemizde mevcut Menakıb-ı Sultanü'l-Hakikin Kıtbü'l-Arifin Şeyh Sultan Mehmet Çelebi ibni Piri Mehmet Hoyî nam yazma menakıb risalesinde, Şeyhülislam Berdai'nin esna-i hacta Hamidoğlu Hızır Bey ile görüşerek onun daveti üzerine Semerkant'ı bırakarak Eğirdir haricinde Yazla'ya geldiği ve Hızır Bey tarafından ona büyük bir zaviye, bağ ve bahçeler ve savmaa yapıldığı muharerrdir. Onun damadı ve halifesi Piri Mehmet Hoyi'nin ve çocuklarının o havalide uzun müddet icra-i nüfuz ettikleri malumdur. Hızır Bey'in hacca gittiği hakkında hiçbir malumatımız yoksa da Hamitoğulları hakkındaki malumatın azlığına binaen menakıb mecmuasındaki bu haberi de ihmal etmek istemedik.

S 290 – Denizli Beyleri veya İnançoğulları. Bunlar hakkında Eflakî Menakıbı'nda şayan-ı dikkat malumat vardır evvelâ: Şecaeddin İnanç Bey'den başlayarak bütün Ladik Havalisi'nde Çelebi Arif'in birçok merit ve mûtekidleri olduğunu öğreniyoruz. Sâniyen: İnanç Bey'in Doğan Paşa adlı bir biraderi olduğunu da haber alıyoruz (Huvart Tercümesi, c2 s327). Yine orada Çelebi Mehmet Bey (c2 s384) isminde -hükümdar ailesine münasebeti olduğuna zâhib olduğumuz- bir zatla, yine aynı aileden olduğunu tahmin ettiğimiz Tavas Kalesi emiri Şecaeddin İlyas Bey'i (c2 s331) öğreniyoruz ki bunlar da Çelebi Arif'in merit ve mûtekidlerindendi. Siyasî tarihi hakkında pek az malumata malik olduğumuz bu kısa ömürlü bu beylik zamanında Ladik'te maarif Ladikî, Nakıboğlu gibi şairler yetiştirdiği, hatta İnanç Bey'in oğlu Murat Aslan Bey'in emriyle Türkçe Fatiha tefsiri yazıldığını söyleyebilir. Darü'l-fünun kütüphanemizde de yazma bir nüshası bulunan bu eserin, mukaddimesinde Murat Bey'in lakabı şöyle zikrolunmaktadır: Hüdavend alemyan peşt penahi İslamyan hüsrev kâmkar din perver hudadan-ı menbail cud ve'l-fazl ve ve'l-ihsan berü'l-İslam nuru'l-mille ve'l-eman melce-i duafa-i ekl-i iman Çelebi Murat Aslan bin İnanç Bey oldukça sanatkârane ve âlimane yazılmış olan bu güzel eserde Mevlana tesiri de çok barizdir ki, bu hal Eflakî'nin ifadesini teyit eder. İnanç adının Ladik'teki bir kitabedeki tarz-ı kıraatine göre bazıları tarafından "Teteç" şeklinde okunması külliyen yanlıştır; bu "yinanç=inanç" kelimesinin fena yazılmış bir şeklinden başka bir şey olamaz. İnanç Bey'in babası olarak, Cimri Hadisesini müteakib Keyhüsrev-i Sâni tarafından Karahisar'a nef edilen Ali Bey kabul ediliyorsa -ki Tevhit Bey, Ali Bey, Halil Ethem Bey bu hususta müttefiklerdir- onun babası olarak da Keykavus Sâni ümerâsından Fahreddin Sivastos'u göstermek lâzımdır (Ahmet Tevhit Tarih Encümeni Mecmuası, 88, s359). İbn Batuta'nın da ziyaret etmiş olduğu bu emaret hakkında, Eflakî Dede'nin verdiği malumata istinaden şimdilik şöyle bir silsile vücuda getirebiliyoruz:

S 296 -Karamanoğulları. Şimdiye kadar Karamaoğullarına ait en zengin Epigrafi ve sikkelerini neşreden müellif, bu mebhasda da çok mükemmel bir hülasa vücuda getirmiştir. Anadolu emaretleri tarihinin bu çok mühim şubesiyle uğraşanlara küçük bir yardım etmek ümidiyle, bunların ilk meçhul devirleri hakkında bazı mütealatta bulunmak istiyoruz. Evvelâ, Tekeoğulları hakkında söylediğim gibi, bunların da tesisinde etnolojik bir unsur-u esasî aramak lazımdır: Bu maksatla İslam Ansiklopedisi'ne yazdığım Salur maddesinde, Karamanlıların Oğuzların Salur şubesinin Karaman boyundan olduklarını iddia etmiştim ki, ahiren İslam Ansiklopedisi'ne Karamanoğulları maddesini yazan Mösyö Kramers de bu nokta-ı nazarımı tercihen kabul ve zikretmiştir. Karaman boyu hakkında daha mufassal malumat için bakınız:(Türkiyat Mecmuası, c1 s 193-194; Anadolu'da "Karaman" adlı köylere dair tafsilat için bu nüshamızda H. Nihal Bey'in makalesine müracaat)

Karamanoğullarının mebâdîsine ait malumat, maalesef henüz çok karışık ve müphemdir; Halil Ethem Bey'in bu hülasada, bu ilk karışık devir hakkında Necip Asım- Mehmet Arif Beyler'in tarihindeki malumata istinat ile iktifa etmekte ve ayrıca ilaveten nota halinde Ali'nin Selçukname tercümesinden kısaca bazı nakillerde bulunmaktadır. Hâlbuki encümenin Osmanlı tarihinde daha ziyade muhtasar ibn Bibi'den istifade ile iktifa edilmiş, Aksarayî'nin bu husustaki pek mühim malumatı her nedense ekseriya ihmal olunmuştur. Biz burada Şikarî ve Aksarayî ile beraber Aşıkpaşazade Elvan Çelebi'nin Babaîler Menakıbı hakkındaki eserinden müstahrec bir fıkradan [1]ve İbni Bibi'nin mufassal nüshasından istinbatan, bu ailenin mebâdîsini biraz daha tenvire çalışacağız:

[1] Aşıkpaşazade Elvan Çelebi'nin kendi ecdadı menakıbına ait hususi bir menakıb-ı kitabî yazmış olduğunu biliyoruz(Aşıkpaşazade Tarihi Mukaddimesi yeh (?) (يٍ ح), Paris Milli

Sultan Birinci Alâeddin Keykubat zamanında, Kamereddin İli namını alan Ermenek ve havalisi zapt edildikten sonra (625-1228) oraya ale'l-usul Türkmen aşiretleri getirilip iskân edildi ki, bunlar arasında Karaman boyuna mensup olanlar belki de ekseriyeti teşkil ediyordu. İşte bu Türkmenler içinden yetişen Nure Bin Sadeddin o aralık Anadolu'da pek ziyade tâmim eden Babaîler tarikine intisap ederek o havali Türkmenleri üzerinde dini bir nüfuz kazandı[1]. Bu nüfuz, oğlu Kerimeddin Karaman'ın o dağlık havalide tezyit-i kudret ve civardaki Hıristiyanlardan zapt suretiyle tevsî-i memâlik ederek âdeta bir nevi muhtar-ı idâre kurmasına büyük yardım etti. (654-1256) tarihindeki Baycu fetretinde Karaman ve kardeşlerinin büsbütün kuvvet kazandıklarını, bunun neticesinde Dördüncü Rükneddin Kılıçarslan'ın Karaman'a Ermenek Beyliği'ni tevcih ettiğini İbn-i Bibi yazıyor ki, bu bir emrivakiinin tasdikinden ibaretti. Mamafih Rükneddin

---

Kütüphanesi'ndeki bir eserden naklen). Hususi kütüphanemizdeki Anonim bir Tevârihü'l-Osmanî nüshasında, yine aynı menakıb kitabından naklen, Karamanlıların Babailer'le münasebeti hakkında şu izahat vardır: Meğer bir gece Sultan Gıyaseddin'i kulları depelediler. Oğlu ve kızı kalmadı. Babailerden Muhlis Paşa bir sebeple padişah oldu. Babaileri kıranlardan intikam alıp Babailer'i kıran leşkerden kim varsa hep kılıçtan geçirdi. Kırk gün bazıları eder altı ay beylik etti. Ondan sonra kendilerin halifelerinden Ñure Kadı (…? Nure Sofi olacak) derlerdi. İçill'e halife olmuştu. Meğer Ñure Kadı'nın (Nure Sofi) beş yaşında bir oğlu kalmıştı. Adına Karaman derlerdi. Muhlis Paşa evvelâ Karaman adlı oğlanı tahta geçirdi. Padişah etti ve nefs-i edeb etti: Bunun nesli bu vilayeti tuta, padişah ola dedi. Karaman dediklerinin sebebi budur. Karaman tahta geçtikte hicretin 687. Bu rivayet Hayrullah Efendi Tarihi'nde -muhtelif menbalardan naklen- mevcuttur (c1, s 117 de 680'den evvel olarak c2, s59'da 700 vakayinden sonra bu mâlûmat Şakayık Tercümesi'nde de vardır: c1 s22-23). Hayrullah Efendi, kitabının üçüncü cildinde, bütün bu karışık malumata Hizarfen'in Cenabî'den muktebes rivayetini de mezc ederek: "İş bu Karamanlılara bazıları Babailer dahi derler ki Cengiz fitne-i ankiz şerrinden Baba İlyas ile gelmiş birtakım Horasanilerden ibarettir" neticesini çıkartıyor (s14-15). Kullandığı menbalar hakkında hiçbir fikir tenkide malik olmayan Hayrullah efendinin bu karışık mâlûmatı şayan-ı ehemmiyet değildir. Yalnız Elvan Çelebi Menakıbı'nın Nure Sofi'yi Babai halifelerinden addetmesi herhalde şayan-ı dikkattir.

[1] Bundan evvelki notada Nure Sofi hakkında Elvan Çelebi menakıbındaki kaydı zikretmiştik. Şikarî bunu Nureddin Bey olarak gösterdiği halde kitabede ve tarihlerde Nure olarak mukayyittir. Sofi lakabı onun o sırada Anadolu'nun her tarafına yayılan Babaî halifelerinden olduğunu gösterebilir. Tarih-i Melikü'l-Müeyyed ve Tarih-i Cenabî de ve onlardan naklen Fusul-i Hall-u Akt, Tenkihü't-Tevârih, Camiü'd-Düvel ve tercümesi gibi tarihlerde Nure Sofi'nin Ermeniü'l-asl olduğu rivayet edilirse de buna inanmak müşküldür. Çünkü eğer böyle bir ihtida meselesi olsa Karamanlılardan çok aleyhdarane bahseden İbn-i Bibi bu hadiseyi mutlak müzeyyifane bir surette kaydederdi. Hatta Müneccimbaşı dahi cenabî rivayetini zikr ile beraber şayan-ı itimat saymaz. Ayasofya kütüphanesindeki mufassal nüshasında (numara 2985) zikr-i sebeb-i istila Karamanyan ve tasallut Cimri ve istila o bir serir saltanat bidarü'l-mülk Konya Hamiü'l-Allahu Teala faslında bu hadiseden muhakkirane bir surette bahseden İbn-i Bibi Babaîler hakkında olduğu gibi bunlar hakkında da havaric sıfatını kullanıyor ve Karaman'ın ibtida-ı halinde Kamerüddin İlin'de dağlardan Larende'ye kömür taşıyan bir Türkmen olduğunu söyler. İbn-i Bibi'nin Babaîler hadisesi hakkındaki tafsilatıyla Karamanoğlu Mehmet Bey Konya istilası hakkında verdiği tafsilat mukayese edilirse bu iki hadisenin mahiyet itibarıyla birbirine ne kadar benzediği anlaşılır. Bu emaretin çok karanlık olan ilk tesisi safhalarında bu sufiyane tesiratı nazar-ı itibara almak lazım olduğunu ilk defa Anadolu'da İslamiyet unvanıyla makalemizde (Edebiyat Fakültesi Mecmuası sene 2, sayı 4, Eylül 1338) ileri sürmüştük. Mösyo Kramers de Karamanoğulları hakkında İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı makalede bu nokta-ı nazarı kabul ediyor.

bu serkeş Türkmenlerin mütemadi gasp ve garetlerinden memnun değildi; tedip maksadını beslemekle beraber bu sarp ve siyaseten nazik sahada büyük bir hadise çıkarmamak için zaruri bir tahammül gösteriyordu. İbn-i Bibi bu sıralarda Karaman'ın vefat ederek, biraderi ve sultanın emir-i candar'ı Bunsuz= Buñsuz'un arz-ı taziyat maksadıyla hükümdar nezdine gelince tevkif edildiği ve Karamanın henüz küçük olan çocuklarının da ibtida Gavele Kalesi'ne gönderildiği yazıyor. Selçuknâme tercümesinde ise Karaman'ın kıta-ı tariklik etmesinden dolayı tahsin ettiği ormanın ihrak esnasında olduğu ve Kapıcıbaşı olan biraderi Bunsuz'un cülusu çocuklarının Gavele'ye izam edildiği mukayyettir. Hammer İlhanlıar Tarihi'nde Karamanoğlu Mehmet'in 677'de bir ormanda ağaçlarla beraber muhterikan terk-i hayat ettiğini Reşideddin'in Câmiü't-Tevârih'inden naklen bildirir ki (Halil Ethem, Karamanoğulları hakkında vesaik mahkûka, hususi tab', s 6) Selçuknâme tercümesindeki bu ormanlarda vefat meselesinin bundan muharref olduğu kolayca anlaşılıyor. Biz, İbn-i Bibi'nin bu rivayetinden ziyade Aksarayî'nin bu hususi verdiği malumatı daha doğru bulmaktayız:

Moğolların tahakkümü altında kardeşiyle müşteriken icray-ı saltanat eden İzzeddin Keykavus, Muineddin Pervane'nin tesviatıyla İstanbul'a kaçmaya mecbur olarak Selçukî Tahtı münhasıran Rükneddin Kılıç Arslan'a kalınca (660-1261), Muineddin Pervane Moğol ve Selçukî kuvvetleriyle uç havalisindeki iğtişaşları teskin etti. Tam bu esnada belki kendilerinin de aynı akıbete uğrayacaklarını hisseden Ermenek Türkmen serkerdeleri yani Karaman, Zeyne'l-Hac, Bunsuz kendilerine taraftar toplamak ve teşebbüslerine meşruiyet vermek için, Sultan İzzeddin taraftarlığı namı altında yirmi bin zırhlı süvariden mürekkep bir kuvvetle Konya'ya yürüdüler. Moğol ordusu yaylaklara dağılmış olduğu cihetle Muinedden Pervane adeden az olan Selçukî ordusuyla bunlara karşı çıktı; Gavele Kalesi sahrasında vukua gelen kanlı bir muharebede Karaman Türkleri bozuldular; esir edilen Zeyne'l-Hac ve Bunsuz Konya pazarlarında dolaştırılarak ahalinin tahkirât ve muhacematına hedef oldular ve birkaç gün sonra Konya'nın iç kale kapısına asıldılar. Konya sarayının burcundan bunlara ok atılıyordu. Biraz sonra bunlar bilhassa davet ettikleri ithamıyla Necibüddin Müstevfî, Kıvamüddin Eşher bin el-Hamit, Kadıleşker gibi bir takım Konya ekâbiri de katl olundu. Aksarayî'de, bunların mezarına nur indiği ve Zeyne'l-Hac'ın -helâkinden maruz kalındığı muameleler ve ihanetler dolayısıyla- mezhur gufran olduğu hakkında bazı menkulât zikredilmektedir.[1] Bu izahattan, Zeyne'l-Hac'ın Karaman'ın kardeşi olduğu ve Karaman'ın da bu hadisede ölmediği anlaşılabilir.

Karaman'dan sonra yerine oğlu Mehmet Bey geçti. İbn-i Hatir onu Ermenistan serleşkeri yaparak Moğollara karşı isyanında Karamanlılardan istifade etti. İbn-i Bibi'ye göre bu isyanın tenkilinden sonra Muineddin Pervane Karamanlılara karşı bir kuvve-i askeriye sevk etti ise de mağlup oldu.

---

[1] Bu çok mühim eserin 745'te Aksaray'da yazılmış bir nüshası Yeni Cami Kütüphanesi'nde 827 numarada 734'te yine Aksaray'da yazılmış ikinci bir nüshası da Ayasofya'da 2143 numaradadır. Fuat Köprülü burada yukarıdaki muhteva parçayı nakletmiştir. Ehemmiyet-i fevkaladesine mebni yukarıdaki vakay-ı muhteva parçayı aynen naklediyoruz:
Türkiyat Mecmuası-2

Biz bu hadisenin teferruatını Aksarayî'den öğrenebiliyoruz: Putperest Moğollara karşı Mısır sultanının da mezâhiretle İslamiyet'in istihlası maksadıyla yapılmış bir hareket şeklinde inkişaf eden İbn-i Hatir isyanı bastırmakla beraber, ona faal bir surette iştirak eden Karamanoğulları bilzarure bu isyandan temerrüt ediyorlar, divana usulen gönderecekleri emval ve rüsumu göndermekten istinkâf ediyorlardı. Ermenek vilayeti sipahdarı olan Bedreddin Hotenî bunların tedibini kararlaştırdı. Bütün bu hadisatta memleketin en az ziyanla kurtulması ve halkın fazla ezilmemesi siyasetini takip eden Muineddin Pervane böyle, bir hareket-i askeriyeye taraftar değildi; lakin Moğol kumandanları Toku ve Tudavun'ın mezâheretlerini kazanan Bedreddin kendi kuvvetinden başka bir kısım Moğol kuvvetini de alarak Larende'ye geldi. Karamanoğulları telaşa düşerek, hazine-i sultaniye yüz bin dinar vermek suretiyle hatalarının affını rica ettiler. Bunları layıkıyla tedip ve mallarını gasp ederek Moğollara yaranmak isteyen Bedreddin bu teklifi mağrurane bir surette reddetti ve ordusuyla ihtiyatsızca ilerledi. Lakin karamanlılar Göksu derbendinde onu fena halde sıkıştırdılar. Müdafaadan aciz kalan Bedreddin çok perişan bir halde ricat ederek Ermenek kalelerinden birine kapandı; ordusunun bütün ağırlığı Karamanlılar eline geçti.[1] Bedreddin ordusu, ancak Emineddin Mikail kumandasında Larende'ye gelen bir kuvve-i askeriyenin yardımıyla bu kaleden kurtulabildiyse de, Karamanlıları taht-ı itâate almak kabil olamadı. Henüz bu mesele teskin edilmeden, Karamanlılara merbut uç Türkmenlerinin bir ferinin ticaret kalfasını vurup yağma ettikleri haberi geldi. Muineddin Pervane'nin akrabasından Emirü's-sevahil Hoca Yunus bunları tedip için çalıştıysa da aynı suretle fena halde mağlup olarak bütün ağırlığını da onlara kaptırdı ve böylece Karamanlıların maddî ve manevi kuvvetleri yükseldi. İşte bir taraftan bu muvaffakiyetler, diğer taraftan Moğollara karşı Mısırlıların Anadolu hâkimiyet-i âliyesine rakip çıkarak Kayseriye'ye kadar muzafferane ilerlemeleri, Mehmet Bey'i teşci etti. Muineddin Pervane'nin Moğollar tarafından idamı da memleketteki dâhili teşevvüşleri artırmaktan başka bir netice tevlit etmedi.[2] 676'da hükümdarın bulunmamasından ve ortalığın kızışıklığından bilistifade babasının neticesiz kalan iki hareketini tanziren -İbn-i Bibi'de muffasılan anlatıldığı vechle- Cimri Hadisesi denen mühim hareketi[3] yaparak kısa bir müddet

---

[1] Mehmet Fuad Köprülü burada Aksarayî Tezkiresi'nden alıntı yapmıştır.

[2] Mehmet Fuat Köprülü burada Aksarayî'de bu noktayı anlatan metni nakletmiştir.

[3] Bu hadisenin tarihi hakkında müverrihler arasında ihtilaf vardır. Bizzat Halil Bey bu risalesinde bile muhtelif yerlerde muhtelif tarihler kabul edilmiştir: Mesela İnançoğllarından ve Karamanlılardan bahsedilirken Konya'nın zabtı (676-1277)'da ve Mehmet Bey'le Cimri'nin katli (677-1278)'de gösterildiği halde daha evvel Sahibataoğulları kısmında bu vukunun tarihi olarak 675 senesi kabul edilmektedir. Hâlbuki İbn-i Bibi'ye göre Sahibataoğullarının şehadeti Konya'nın zabtından sonradır. Halil Ethem Bey Karamanoğulları kitabelerini neşrettiği sırada Sahibataoğullarının kitabelerine istinaden Cimri hadisesinin 675 senesinde olduğunu yazarak (s6) Mehmet Bey hadise-i katlini 676'da göstermiştir (s4) ki muhtasar İbn-i Bibi'de de böyledir. Halbuki 677, Reşideddin'in gösterdiği senedir (aynı risale s6). Müneccimbaşı, Mehmet'in katlini 678'de gösterir (Sahaifü'l-Ahbar, c3, s26). Ali ve Hazarfen dahi kezalik 677 senesini kabul ederler. Öyle görünüyor ki Halil Ethem Bey bu mutehalif rivayetler karşısında mütereddit kalmıştır. Bize göre Sahibataoğulları'nın kabir kitabelerine ve İbn-i Bibi'ye nazaran Konya'nın zabtını 675'de ve Mehmet'le Cimri'nin katlini ise 676'da kabul etmek şimdilik en hakikate yakın bir harekettir. Konya'nın yağma ve garetini intaç eden bu müthiş istilanın "kırmızı külahlı, çarıklı" Türkmenler tarafından yapıldığı ve Konya'daki çapulcu rindler ile Ahiler'in de onlarla teşrik-i

için muvaffak olduysa da, nihayet mağlup ve maktul oldu. İşte bu hadisede Mehmet'le beraber iki kardeşi ve bir amcazadesi de maktul düşmüştür ki bunların isimlerini bilmediğimiz gibi hatta amcazadenin kimin oğlu olduğundan da tamamıyla bihaberiz (muhtasaran İbn-i Bibi s230) Aksarayî'de Cimri Hadisesi hakkında verilen malumat, bazı cihetlerinden İbn-i Bibi'yi ikmal ve tevdî edecek bir mahiyettedir: Ona göre Cimri Hadisesi'nde Emineddin Mikail mukavemet etmek istiyorsa da muvaffak olamıyor; Konya tahtına oturan Cimri kendi namına hutbe okuttuğu gibi sikke de darp ettiriyor. Tam bir sırada Aksaray Havalisi'nde de -bununla hem ahenk olarak- bir isyan hadisesi çıkıyor: Anadolu mukataacılarından olup hatta bir müddet Aksaray vilayetini iltizam eden Kızıl Hamit ve mütemadi Aksaraylı Şengit dört bin Türk ve Arap'tan mürekkep bir kuvvetle Aksaray'a hücum ederek orada üç gün ikamet ve şehri pek dehşetli bir surette yağma ve garet ediyor; lakin şehzade Kongurtay kumandasındaki Moğol kuvveti yetişerek bu iğtişaşı bastırıyor. Bu kuvvey-i askeriyenin müteakiben Konya üzerine hareketiyle Cimri ve Karaman Türkleri münhezim bir halde oradan uçlara kaçıyorlar; Moğol ordusu Konya, Larende ve kısmen Ermenek havalisini asilerden temizleyerek birçok esir ve ganaim aldıktan sonra tekrar yaylaklarına dönüyor. Mamafih bu tedip hareketi, katî bir netice vermiyor; çünkü Develi Karahisar'da bulunan Cimri, Ankara'dan itibaren Anadolu'nun bütün garp havalisinde âdeta hükümdar gibi icray-ı saltanat ediyor. Diyarbakır'dan Ankara'ya kadar büyük bir sahada Moğolların yardımıyla nüfuzunu tesis eden Sultan Gıyaseddin Sahib Fahreddin ile birlikte Ankara'ya gelerek orada Cimri üzerine hareket için bir ay kadar mükemmelen hazırlanıyor ve nihayet Develi Karahisar havalisinde vuku bulan kanlı bir muharebede Cimri katl ve ordusu perişan ediliyor.[1] Mamafih bu çok mühim muvaffakiyete ve onu takip eden bazı tedibata rağmen, yine uçlarda eski sükûn ve asayişin tamamıyla iade edilemediği Aksarayî'nin sarih ifadesinden kolayca anlaşılmaktadır. [2] Yine Aksarayî'de bunu takip eden seneler zarfında Anadolu'daki müthiş tezebzübler Moğol ve Selçukî ümerasının Mezalim ve sû idaresi Niğde, Lulua, Sivrihisar havalisinde çıkarak Mücirüddin tarafından teskin olunan isyan hareketleri 699'da buna inzımam eden müthiş yağmursuzluk hülasa o daimi ve büyük anarşi layıkıyla tasvir ediliyor. Yine aynı müellif, 703 vakay-ı esnasında Konya-Aksaray-Bolu üzerinde el-yevm Sultan Hanı diye meşhur ribat alayının tamirine memur olduğunu anlatırken

hareket ettikleri İbn-i Bibi'nin mufassal ve muhtasarından iyice anlaşılmaktadır (Anadolu şarklarındaki bu cins ictima-ı teşkilat hakkında mufassal malumat Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü adlı makalemizdedir). İlave olarak şunu da zikredelim ki İbn-i Bibi de Aksarayî de vesair bilumum menbalar da zikredilen bu Cimri Gıyaseddin Siyavuş bin İzzeddin olduğunu iddia eden serserinin adı veya lakabı değil onun hakkında kullanılan müzeyyif bir sıfattır. İbn-i Bibi'nin bundan bahsederken kullandığı Cimri tarikat-ı hurfeş pişe tabiri bunu gösterdiği gibi muhtelif Farsî tarihlerde bu gibi serseri zümreleri hakkında Cimriyan veya Ecamire tabiri kullanıldığı da daima vak'dır. Bunu Osmanlı tarihlerinde de görmekteyiz: Mesela Aşık Paşazade, Şeyh Cüneyd Erdebilî'den bahsederken " …… ve dahi gayrinden yanına nice Cimri cemi oldu" diyerek bu nokta-ı nazarımızı teyit ediyor (s26). Anadolu tarihiyle uğraşan bütün şark ve garp erbab-ı tetabu bunu hiç düşünmeyerek Cimri kelimesini Selçukî sultanına idda-ı veraset eden serseriye has bir ad veya lakap addetmişlerdir.

[1] Bu dipnotta Mehmet Fuad Köprülü Aksarayî Tezkiresi'nden alıntı yapmıştır.

[2] Bu dipnotta Mehmet Fuad Köprülü Aksarayî Tezkiresi'nden alıntı yapmıştır.

bilmünasebe Karamanlıların bir aralık bunun iki burcunu mahv ve tahrip ettiklerinden de kısaca bahsetmektedir. Mehmet bin Karaman'dan sonra Karaman tahtına kimin geçtiği epey karışık bir meseledir. Kitabelere nazaran kardeşi Mahmut Bey'in Karaman Bey'i olarak onun yerine geçtiğini kabul edebiliriz. Hicri (702) tarihinde Mahmut Bey'in henüz berhayat olduğunu Ermenek'teki câmi kitabesi açıkça göstermektedir. Bunun vefatı tarihi olarak da Müverrih Ali'nin Fusûlü'l-Hal ve'l-Akd'da gösterdiği 707 tarihini kabul etmek şimdilik en doğru bir harekettir. Hâlbuki Müneccimbaşı, Mahmut'un vefat tarihi olarak 719 senesini gösterir ve Ebu Said Bahadır Han tarafından Anadolu işlerinin tanzimi maksadıyla gönderilen Emir Çoban ile Konya haricinde vuku bulan cenklerde ekser itibarıyla beraber katl olunduğunu ve Karamanlıların bunun üzerine Ermenek'e avdetle sab'ül-mürur mahallere tahsin ve hatta Yahşî bin Mahmut'u tahta iclas ettiklerini ve Emir Çobanzade Timurtaş'a mutî olan Yahşî'nin Çobanlıların zevali üzerine tekrar Konya ve havalisini ele geçirdiğini söyler ki, aşağıda etrafıyla îzah edileceği vechle tamamen yanlıştır. Eflakî Menakıbı'nda Sultan Veled'in bir kerameti anlatılıyorken Konya'nın başlıca cebâbiresinde Ahi Mustafa'nın Konya'ı istila eden Yahşi Han bin Karaman tarafından katl edildiği mezkûrdur (Huvart Tercümesi, c2, s307). Bu vakıanın 707 ile Sultan Veled'in tarih-i vefatı olan 716 tarihleri arasında olduğunu ve Yahşi Bey'in büyük kardeşi Mahmut'tan sonra tahta geçtiğini istidlâl edebiliriz.[1] Müneccimbaşı ile Ali'nin yanlışlıkla Mahmut Beyoğlu olarak gösterdikleri Yahşî işte Eflakî'de zikredilen bu Yahşi Bin Karaman olacaktır.

Burada bütün muhtelif tarihi menbaların zıt rivayetlerini birbiriyle tenkit ve telif ederek Mahmut ve Yahşi Karamanlıların ahvali hakkında biraz tafsilat vermek faideden halli değildir: Öyle anlaşılıyor ki Mahmut'tan sonra Karaman tahtına geçen kardeşi Yahşî Selçukîlerin inkırazıyla Anadolu ahvalinin karışmasından bilistifade, 712'den evvel Konya'yı zapt etmiştir. Kadim Selçukî payitahtının bu suretle zabtı, hiç olmazsa merkez Anadolu'da Moğol nüfuzunun tezelzül ve indirası mevcut olacağından, bundan tabiatıyla telaşa düşen İlhanlılar Devleti emirü'l-ümerâ Çoban Bey kuvvetli bir ordu ile gönderiyor. Aksarayî bu hadisenin Ebu Said Bahadır Han'ın 716'da cülusunu müteakib olduğunu kaydediyorsa da Tarih-i Olcaytu'da yazıldığı vechle 714'te yani Olcaytu'nun evâhir-i saltanattadır.[2] Binâenaleyh Aksarayî'nin bu husustaki malumatını, yalnız

---

[1] Bu Ahi Mustafa Mevlana ailesinden eski muhip ve müntesiplerinden Ahi Sadık'ın oğluydu: Çelebi Arif'le beraber doğmuş ve hatta babasının ricası üzerine ismi de Sultan Veled tarafından verilmişti. Eflak'ı Dede'nin ifâdesine göre Konya'daki bütün cünud-u renud onun emri altında bulunuyorlardı; Konya halkı onun ve adamlarının zulüm ve tazyikinden fevkalade bîzar olarak Sultan Veled'e birçok şikayetlerde bulundular; Sultan Veled müteaddit defalar ona ihtaratta bulunduysa da Mustafa hiç aldırmadı, sert cevaplar verdi; hatta bir semâ mecellesinde Çelebi Arif'in fena halde canını sıktı. Nihayet -Eflakî'ye göre bu biedeblikleri neticesinde- Yahşî Han bin Karaman Konya'ya gelince onu maiyetindeki bir takım rintlerle beraber kale kapısına astırdı (Darü'l-Fünun yazması, varak 162-163).

[2] Mehmet Arif, Hamitoğulları, Tarih Mecmuası, 15, s943; Arif Bey'den başka bütün müverrihler bu meselede aldanmışlar ve yanlış mütealada bulunmuşlardır: Tevhit Bey oğlu Timurtaş isyanını yatıştırmak üzere 719'da Anadolu'ya gelen Emir Çoban (aynı mecmua, s385) dediği gibi, Mösyö Kramers de Karamanoğlu makalesinde bu hadisatı 819'da göstermiş, Ali Bey ise 819 veya 822 tarihlerini kaydetmiştir (aynı mecmua 78, 4). Bütün bu tehalüflerin sebebi herhalde

zaman vukunu bu suretle tashih ederek, nakledebiliriz: Bu âzim-i kuvvey-i askeriyenin Karabunuk* kışlağına vürudu üzerine, Anadolu'daki bütün Türk Beyleri arz-ı itaat ve inkiyat ediyorlar; Hamitoğlu , Şerefoğulları, Sahibataoğulları, Germiyanoğulları, Candaroğlu Süleyman Paşa hatta Sis'teki Ermeni hükümdarı kıymetli hediyelerle geliyorlar ve nâil-i iltifat olup geri dönüyorlar. Yalnız Karamanoğulları arz-ı intiyat etmedikleri için ilkbaharda Moğol ordusu Konya üzerine yürüyerek şehri zapt ve Karamanlıları şiddetle tedip ediyor.[1] İşte Yahşî Bey belki de bu muharebelerde yani takriben 715'te vefat etmiş ve yerine –aşağıda izah edeceğimiz vechle- Bedreddin İbrahim Bey geçmiştir. Emir Çoban'ın avdetini müteakib Karamanlıların tekrar bir fırsat bularak Konya'yı tekrar ellerine geçirmiş olduklarını biliyoruz; çünkü Emir Çoban, Ebu Said Bahadır'ın cülusunu müteakib oğlu Timurtaş'ı Anadolu valiliğine göndermiş[2]ve Timurtaş ise Eflakî'nin aşağıda mezkur ifadesinden sarahaten anlaşılacağı vechle, 720'de onları tekrar Konya'dan çıkarmıştır. Konya'nın yeniden bunların eline geçmesi Çobanlılar ailesinin idamı üzerine Timurtaş'ın bilmecburiye Mısır sultanı nezdine firarından sonradır ki[3] bu tarihten sonra yani 728'de Konya artık kat'î surette Karamanlıların eline geçmiş ve satvet ve şevkleri günden güne artmıştır.

Yine Eflakî'deki bir fıkra Emir Gazi Çelebi'nin Larende'de oturan Karamanoğlu Bedereddin İbrahim Bey'e bir mektup göndererek Konya'da Karaman ümerasından Celal Küçük'ün -kendisinin o devir-i fetrette seyahatte bulunmasından bilistifade- gasp ettiği mermer bir havuzu [4] talep eylediğini ve İbrahim Ethem Bey'in gazabı şiddetle tecziye ederek sair hediyelerle birlikte

---

Müneccimbaşı'nın mütenakız ifadeleridir: Bir yerde Timurtaş 718'de isyan edip babasının vüruduyla arz-ı itaat ettiğini (c3, s8) yazdığı halde diğer bir sayfada bunu 722'de göstermekte (aynı cilt, s4), yine diğer bir mahalde ise 719'da Emir Çoban'ın Ebu Said tarafından Anadolu umurunu tanzim için gelip hatta Konya haricindeki cenklerde Mahmut Bey ve ittibanın katlini söylemektedir (s26). İşte Mahmut Bey'in 719'da vefatı rivayeti de bundan galattır. Hayrullah Efendi tarihinin bu husustaki malumatı bir mu'tad çok karışık ve yanlıştır. Bu hadisenin doğrusu yukarıda yazdığımız vechledir. Emir Çoban'ın Ebu Said zamanında oğlunun isyanını bastırmak için geldiği hakkındaki tafsilat ise biraz aşağıdadır.

* Metinde " قارابونك " şekliyle verilen bu kelime tarafımızdan yukarıdaki şekliyle telaffuz edilmiştir.

[1] Bu dipnotta Mehmet Fuat Köprülü Eflakî Tezkiresi'nden alıntı yapmıştır.

[2] Ravzate's-Sefa, c5,s192. Bu valiliğe tayin meselesi Ebu Said Bahadır Han'ın cülusu akabinde olduğundan 716 veya 717 senesi zarfında olmalıdır. Timurtaş, 717-720 seneleri zarfında Anadolu'daki mahalli beyliklerin nüfuzunu kırmış, hatta Konya'yı zapt ile nüfuzunu bütün Anadolu'da tesis etmiştir. Timurtaş'ın isyanı işte bundan sonra yani Ravzetü's-Sefa'nın kaydedildiği vechle 722 senesi ibtidasındadır; Emir Çoban bunu bastırmak üzere ikinci defa tekrar Anadolu'ya geldi ve dehalet eden Timurtaş'la beraber İlhan'ın yanına döndü ki Ebu Said babasının hatırına hürmeten Timurtaş'ı affederek tekrar eski vazifesine göndermiştir (aynı eser ve cilt, s202-Dawson, Moğollar Tarihi, c4, s657). Ravzatü's-Sefa Timurtaş'ın kendi namına hutbe okutup sikke bastırdığını, İlhanîlerin rakibi olan Mısırlılarla münasebata giriştiğini hatta kendisine Mehdi-i Ahir Zaman dediğini yazar ki bu son iddianın vukunu Eflakî de teyit eyler (c.2, s414).

[3] Tafsilat için:Ravzatü's-Sefa c5, s112

[4] Beyaz mermerden yapılmış olan bu havuz Sultan Veled'e Kütahya'dan göndermişlerdi. Eflakî'de de Celal Küçük hakkında, Eznuvab-ı evlad-ı Karaman tabirini kullanıyor. Celal Küçük bu havuzu Larende'deki sarayına koydurmuştur: Emir Bedreddin İbrahim Bey an şahs-ra takrir fermude ve ez-niyabeti mazul kerde ezçeşemdaht ve derin felaket candad (varak 175 a)

havuzu buldurup gönderdiğini bize bildirmektedir (Huvart Tercümesi, c2, s359). Yine aynı eserde Selçukîlerin inkırazından Timurtaş'ın 720'de kendilerini Konya'dan tard etmesine kadar Karamanlıların Konya'daki idareleri, Arif Çelebi'nin Moğolları onlara tercih ettiği, Karamanlılara mensup Kılıç Bahadır adlı bir dizdara karşı gösterdiği kerametler münderictir (aynı eser, s371, 373, 414). Mamâfîh bütün bu tafsilatın en mühimi, 719 senesinden evvel Larende'de Karamanoğlu Bedreddin İbrahim Bey'in hükümdar olduğu küçük kayıttır. İşte, bu küçük kayıt sayesinde Karaman tarihiyle uğraşan bütün müverrihlerin şimdiye kadar türlü türlü tevillerle halletmek istedikleri bir mesele, katiyetle tenvir etmiş olunur:

Yahşi Bey'in pek uzun sürmediği anlaşılan devre-i emaretten sonra Karaman tahtına Mahmut Bey oğlu Bedreddin İbrahim Bey geçmiştir ki, bu vakıa Emir Arif'in hal-i hayatında yani 719'dan evveldir. İşte Şikarî'nin bahsettiği, İbn-i Batuta'nın Larende'de görüştüğünü söylediği, kezalik Mesalik'ül-Ebsar müellifinin de kaydettiği Bedreddin bu zattır. Larende kitabelerinde ve Şikarî tarihinde Fahrettin Ahmet ve Şemseddin'in babası olarak gösterilen İbrahim Bey'in de bu olduğu, artık her türlü şüpheden varestedir. Timurtaş'ın tazyikatını gören ve onun firarını müteakip tekrar Konya'yı ve eski memleketlerini ele geçiren, Mısır hükümdarıyla yeniden münasebat tesis eden budur; müddet-i saltanatiyede uzun sürdüğü cihetle, bu ailenin âzamından sayılabilir; Fusul-i Hall-u Akt gibi muvahhar menbalarda yazıldığı vechle, Karamanlıların tevkilerinde Bedrî yazmaları buna intisaplarını göstermek dolayısıyladır. Bedreddin İbrahim'in 733'te tahtta bulunduğu İbn-i Batuta'dan biliyoruz. Kitabelerle ve Eflakî menakıbıyla çok defa tevafuk eden Şikarî'nin ifadatına[1] inanılacak olursa, bunun feragatıyla

---

[1] Karamanlılar için değil onlarla muasır bütün Anadolu Beylikleri içinde fevkalade haizi ehemmiyet olan bu eser hakkında biraz malumat vermeyi lüzumlu görüyoruz. Çünkü Necip Asım Bey'in İkdam'ım 8842 ve Ali Emir Efendinin onu tashihen yine aynı gazetenin 8876 (1 Kanun-i Sâni 1337) numaralı nüshalarında verdikleri malumat ile Göreşicuma (?) (کورو شی چوما) mecmuasının (c1, 1 Nisan 1925, s410-417) bunlardan naklen verilen izahat ekseriyle yanlıştır. Üçüncü Alâeddin Keykubat'ın Hoca Dehhani isminde bir şaire yazdırdığı Farsî Selçukî Şehnamesi'ni gören Karamanoğullarından Alâeddin Bey (757-793) Yarcanî isminde bir şaire Farsi bir Karaman Şehnamesi yazdırmıştır ki işte Şikarî, Farsi olduğu için şöhret bulmayıp rağbetten düşen bu eseri Türkçeye tercüme etmiştir. Kısmen selim-i evvel zamanını da alan bu eser mütercimin ya o devirde yaşayıp Yarcani'nin bıraktığı zamandan itibaren eseri tezyil ettiğine yahut bu cins halik vakainameleri(chronique populaire)'nde vak' olduğu üzere başkaları tarafından tezyil edildiğine hüküm edebiliriz. Karaman muallimlerinden Osman Efendi'de bulunan Şikarî tercümesi nüshasını esbak Konya valisi Arif Paşa merhum istinsah ettirmiştir ve el-yevm Darü'l-Fünun Kütüphanesi'nde 14104 numaradır. Ali Emiri Efendi'deki nüsha ise 1119'da istinsah edilmiştir. Yine Larende eşrafından Hadimî-zade Enver Efendi de mevcut Türkçe daha mufassal bir Karaman tarihi de Arif Paşa tarafından İbrahim Aczî Efendi isminde birine istinsah ettirilmiştir ki müstensihin de bazı mukayyit notlarını da ihtiva eden bu nüsha el-yevm Darü'l-Fünun Kütüphanesi'nde 14105 numaradır. Bu eserde mütercim veya müellif ismi olmadığı gibi tafsilatta Şikarî'den fazladır ve bilhassa son zamanlarda seneler sarahaten gösterilmiştir. Bir de Şikarî nüshasında Osmanlı hanedanına karşı husumetkarane ifadeler olduğu halde mufassal tarihte bilakis ihtarane şeyler vardır. Ancak verdikleri malumat hemen hemen yekdiğerine aynı gibidir. Anlaşılıyor ki bu iki eserde aynı menbadan yani Yarcani şehnamesinden müzeyyel tercümesinden alınmıştır. Her iki eserde de vakaın mebde ve müntehası birbirinden farksız olmasına ve aradaki tehalüf sadece birinin mufassal diğerinin muhtasar olmasından ibaret kalmasına göre, bunların

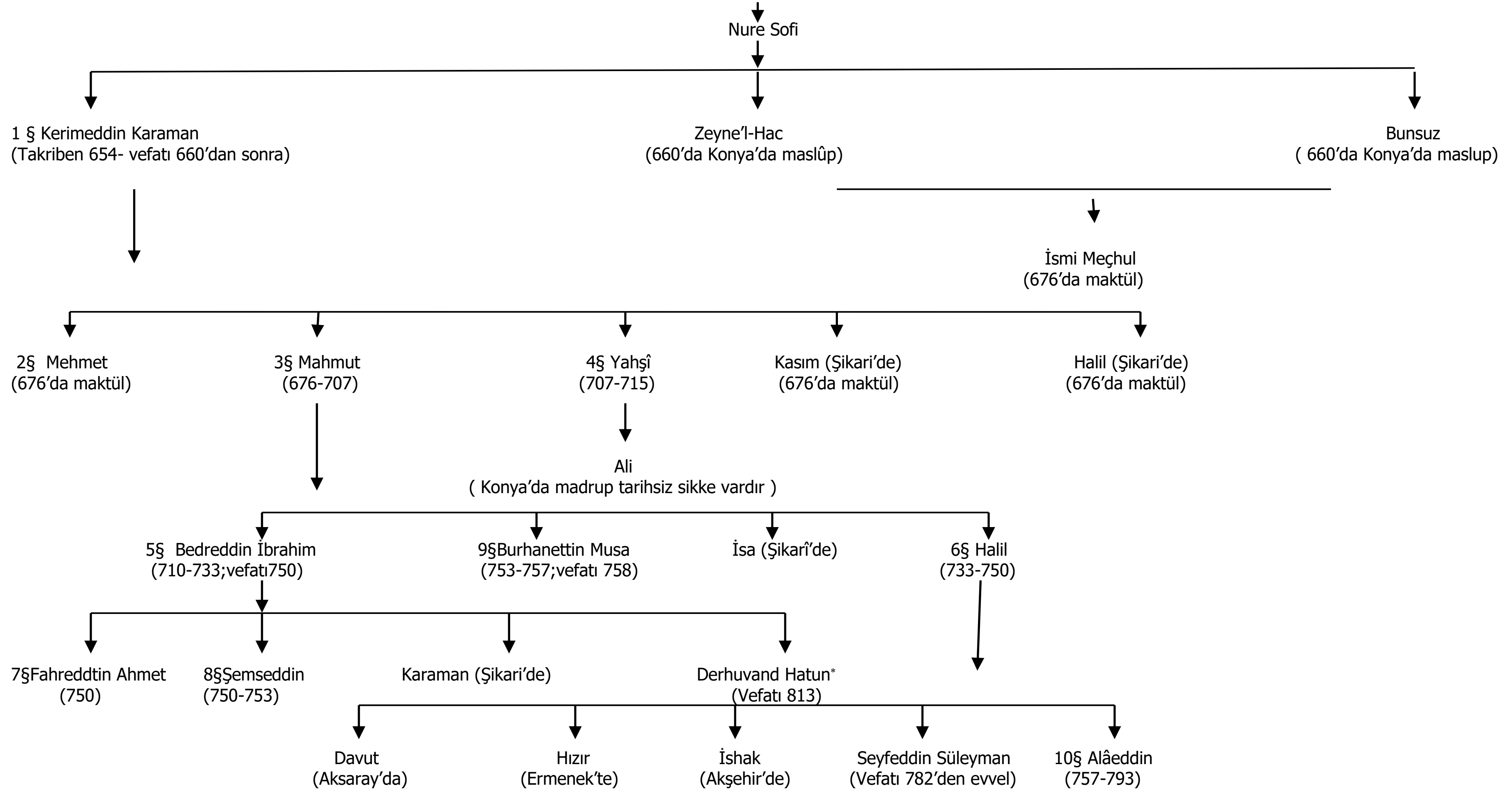
kardeşi Halil'in tahtına geçip on yedi sene hükümet sürdüğü (733-750), yerine kısa bir müddet için tekrar eski hükümdar Bedreddin İbrahim'in tahta çıkarılarak, vefatına müteakip onu oğulları Fahreddin ve Şemseddin'in istihlaf ettiği ve bunun üzerine ailenin en müsin azası bulunan Burhaneddin Musa bin Mahmut'un Karaman Beyi olduğu anlaşılmaktadır. Şikarî'nin bu rivayetlerini diğer tarihî menbaların ve kitabelerin verdiği tarihlerle imkân dairesinde telife gayret edecek olursak, Bedreddin'in son cülusuyla Fahreddin'in 750 senesi zarfında hükümet başında bulunduklarını, Burhaneddin Musa'nın ise Şemseddin'in 753'te vefatı üzerine 753-757 seneleri arasında hükümet sürerek o sene feragat ve bir sene sonra yani 758'de Mut'ta vefat ettiğini anlarız. Burada tavzih eylemesi icap eden başlıca cihet Halil ile Musa'nın şahsiyetleri ve zamanlarıdır. Musa'nın Ermenek'te 740 tarihli bir medrese kitabesi vardır ki, Emirü'l-kebirü'l-alimu'l-abdu'l-gazi Burhanü'd-devle ve'd-din lakaplarını havidir. İbn-i Batuta'nın ifadesine göre Larende ibtida bunun idaresinde iken Melik Nasır bir ivaz mukabilinde bunu alarak emir ve asker göndermiş, bâde Bedreddin İbrahim burayı tekrar istilâ ile saray yaptırmıştır (Şerif Paşa Tercümesi c2, s324). Filhakika, Mesalikü'l-Ebsar ve E't-tarif gibi mühim menbalarda ve onlardan naklen Kalkeşendi'de -şüphesiz yanlış olarak Bahaeddin diye zikrolunan- bu Burhaneddin Musa'ya ait epeyce malumat vardır: Onun bir aralık Mısır'a gidip sonra eday-ı hac ettiği bade memleketine avdetle Ermenilerle muharebatta bulunduğu ve hatta sultandan menşur olduğu orada zikrediliyor. İlk nazarda birbiriyle mütezad gibi görünen bu malumat, Karamanlılar'da devlet telakkisini ve onların usul-u idareleri lâyıkıyla anlaşılacak olursa, kolayca kabul izah ve teliftir. Bütün eski göçebe ve yarım göçebe Türk devletlerinde olduğu gibi Karamanlılar'da da devlet, ailenin müşterek malikânesi hükmündeydi; içlerinden birisi -ekseriyetle en yaşlı ve kuvvetlisi- hükümetin reisi makamında olmakla beraber, aileye mensup diğer prensler de muhtelif yerlerde kendi başlarına hükümet sürüyorlardı. İlk zamanlar da Ermenek muvahharan Larende ve daha sonra Konya, kezalik Aksaray, Akşehir, Niğde bunların başlıca merkezleriydi ki, her birinde hükümdar ailesine mensup biri bulunuyordu. Asıl büyük reis, ilk zamanlarda Ermenek'te muvahharan Larende'de otururdu. Bedreddin İbrahim Bey'in herhalde 719 senesinden evvel Larende'de oturduğunu Eflakî'den katî surette anlamaktayız. İbn-i Batuta'nın yukarıki rivayetini Musa bin Mahmut'un bir aralık Larende'de hükümet sürdüğü şeklinde tevil etmek lazımdır ki, o sırada Bedreddin'in de büyük bir ihtimalle Ermenek'te bulunması icap eder. Bedreddin İbrahim Bey'in

---

yekdiğerinden ayrı menbalardan alınmasına ihtimal verilemez. Bu eserlerin lisanlarının birbirinden farklı olmasına gelince, belki de bu fark müstensihlere ait bir şeydir; herhalde Hadimî-zade Enver efendideki asıl nüsha görülüp layıkıyla tetkik edilmeyince bu hususta bir şey söylenemez. İşte bu cihetle tenvir edinceye kadar bu iki eserde Şikarî'nin müstensihler elinde şeklini değiştirmiş biri muhtasar diğeri mufassal müzeyyel tercümesi addetmek yanlış sayılamaz. Bu mufassal nüshayı muhtasarıyla ve Karamanlılara aid bilumum tarihi vesikalarla karşılaştırarak tab ettirmek, Karaman tarihinin tenviri için birinci derecede haiz-i ehemmiyet bir teşebbüs olacaktır. Günün birinde Yarcani'nin Farsî şehnamesi meydana çıkacak olursa, bu hususta daha sağlam fikirler edinebileceğiz. El-yevm nüshası mevcut olmayan Selçukî Şehnamesi sahibi Hoca Dehhani'nin bazı Türkçe şiirleri elimizde olduğu halde (Selçukîler Devrinde Anadolu Türk Şairleri unvanıyla dürüst neşr eserimiz müracaat), ondan epeyce muahhar olan Yarcani'nin Şikarî tercümesinde ara sıra zikredilen bazı bozuk yapraklarından başka hiçbir eserine malik değiliz.

ferağti üzerine, kardeşi Halil Larende'de hükümet reisi iken Burhaneddin Musa'da Ermenek'te hükümet sürüyordu ki 740 tarihli medrese kitabesi işte bunu gösterir. Halil Bey'i takip eden Bedreddin'in ikinci saltanatı müteakip tahtına geçirilen oğulları Fahreddin ve Şemseddin'in Larende'de medfun olmaları da, onların Larende'de asıl hükümet riyaseti vazifesini gördüklerini anlatır. Burhaneddin Musa işte bunlardan sonra yani 753'te asıl Karaman tahtına geçen oluyor. Görülüyor ki buraya kadar sair eski tarihî menbalar ve kitabelerle Şikarî'nin rivayetleri arasında hiçbir tezat yoktur. Müneccimbaşı gibi, kitabelerle de tevafuk etmeyen muvahhar eserlerin ifadelerinden ziyade, bu telfik ve tanzim ettiğimiz vekayi silsilesi şüphesiz çok daha şayana-ı itimattır.

Şikari'ye nazaran 757'de Karaman tahtına geçen Alâeddin bin Halil Bey, Nefise Sultan'ın zevcî olup Halil bin Mahmut'un oğlu ve Mehmet Sâni ile Ali'nin babasıdır. Halil Ethem Bey, Karaman kitabelerini neşrederken, 750'de vefat eden Halil bin Mahmut'u 776 ve 783 tarihli uzun kitabelerinde ismi geçen Alâeddin Halil ile aynı şahıs addettiği için, Nefise Sultan'ın zevcînin hüviyetini tayin için uzun uzun bir takım te'vilat ve istidlâlatta bulunmuş ve bunun oğlu olarak ikinci bir Alâeddin daha meydana çıkarmıştı ki, bu yeni risalesinde de aynı nokta-i nazara ittibâ etmiştir. Karamanoğulları hakkında vesaik-i mahkûka ki, sahife 16-21'de Kâmilen bu mesele hakkında istidlâller de bulunulmuş ve 783 tarihli kitabenin sarâhatı ve Şikarî'nin ifâdatı hiç nazar-ı itibara alınmamıştır. Hâlbuki bu hususta münhasıran Halil Ethem Bey'in eserine istinat eden Mösyö Kramers kitabelerdeki Ebu'l-feth Alâeddin Halil ile Nefise Sultan'ın Zevcî Ali'nin ve Şikarî'deki Alâeddin bin Halil'in aynı şahıs olmak lâzım geldiğini ileri sürmüştür ki, bizce tamamen doğrudur: 757'de Larende'de Karaman tahtına geçen, 783'ten evvel Nefise Sultan'ı alan ve 793'te katledilen Alâeddin Bey işte budur. Halil Ethem Bey'in de söylediği vechle, muhtelif kitabelerle bir vakfîyede bu Alâeddin bin Halil'den müttefiken bahsedilmektedir. Ve hiç birinde Alâeddin bin Alâeddin Halil ifadesi de yoktur. 772 ve 783 tarihli iki kitabede Ebu'l-feth Alâeddin Halil bin Mahmut denilmesi, bu cins vesikalarda çok defa tesadüf edildiği vechle, Alâeddin bin Halil makamındadır. Esasen 707'de vefat eden Mahmut Bey'in oğlu Halil'in 783'te henüz berhayat olması da biraz gariptir. Mösyö Kramers'in ve bizim nokta-ı nazarımız kabul edilince, kitabelerle Şikarî'nin malumatı pekiyi telif edilmekte, gerek Nefise Sultan zevcî meselesindeki istidlâllere gerek Halil Ethem Bey'in ifadesi vechle: Şikari'ye göre mülk-ü Karamaniye'nin eâzamından addolunulup Ebu'l-feth unvanını dahi ihraz eyleyen bir hükümdarın hiçbir vesîka-ı meskukası bulunmaması hakkındaki istiğraplara ve tereddütlere mahal kalmamaktadır. Karaman tarihinin bundan sonraki devreleri ilk zamanlara nisbetle çok sarih olduğu cihetle mütâlaacımıza burada nihayet veriyoruz. Halil Ethem Bey'in neşretmiş olduğu kitabelerle İbn-i Bibi, Aksarayî, Eflakî ve Şikarî'nin Malumatını birbiriyle mezc ve telif edince, Karamanoğulları silsilesinin ilk ve çok karanlık devri şimdilik, şöyle muâdil ve eskisine nazaran herhalde çok vazıh ve daha şayan-ı itimat bir şekil almış oluyor.

* Metinde " درخواند " şeklinde verilen bu kelime tarafımızdan yukarıdaki şekliyle okunabilmiştir.

Osmanlı Devleti'nden sonra Anadolu'nun en kuvvetli emaretini teşkil eden ve Anadolu Türklerinin sanat tarihinde çok kıymettar abideler bırakan Karaman Beyliği'nde ilim ve edebiyat hayatının da inkişaf etmesi tabiidir. Bir taraftan bu hususta tetkikatta bulunmak, diğer taraftan garp ve şarkın büyük devletleriyle uzun müddet siyasî ve iktisadî münasebetlerde bulunması dolayısıyla gerek şark gerek garp menba-ı tarihiyesînde bu sülaleye ait mevcut olup henüz teflik ve terkip edilmeyen vesaik toplamak, bunların hepsinden evvel de bunlara ait vakfiye ve kitabeleri cem ve neşr etmek, müstakbel tetkikat için çok faydalı olacaktır; esasen bu mütâlaa yalnız Karamanlılar için değil, diğer bütün sülaleler hakkında da variddir. Filhakika Anadolu emaretleri tarihi gibi çok meçhul bir sahada onların hayat-ı umumiyesini yaşatabilecek terkibi mahiyette monoğrafilerin bir an evvel vücuda gelebilmesi için evvela, buna lazım olan sağlam maddeleri meydana koymak zaruriyetini asla unutmamalıdır. İşte uzun senelerden beri bu doğru nokta-ı nazara tabiatıyla millî tarihimize çok kıymetli eserler kazandıran muhterem müellife bu husustaki müstabel-i tetkikata bir nokta-i hareket hizmetini görecek bu yeni ve güzel eserinden dolayı bütün ilim âlemi teşekkür borçludur.